

ВІДГУК

офіційного опонента –

доктора педагогічних наук, професора

Коляди Наталії Миколаївни

на дисертацію **Зайця Ростислава Геннадійовича**

«Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

В сучасних реаліях соціокультурних та соціально-політичних змін важливою і невід'ємною складовою діяльності сучасного закладу вищої освіти є утвердження української національної та громадянської ідентичності з метою формування історичної пам'яті в системі освіти України. Формування національної ідентичності – мета діяльності Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності (постанова КМУ від 07 квітня 2023 р. № 320) та пріоритетне завдання державного рівня, передбачене низкою нормативних документів: «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закону України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX), Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках (Постанова КМУ від 15 грудня 2023 р. № 1322), «Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2024) та ін.

Тому, в умовах сучасних соціальних змін та нагальної потреби щодо кристалізації національної ідеї як основи української державності важливу

роль відіграє пошук нових шляхів формування української національної та громадянської ідентичності студентської молоді. Зокрема, з-поміж тенденцій розвитку освіти – врахування кращого зарубіжного досвіду в контексті розвитку традицій та закономірностей розвитку національної освіти.

У контексті означеного вище актуальність і значимість дисертаційної роботи «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки» не викликає сумніву.

Важливо відзначити, що дисертація виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертантом:

– обґрунтовано теоретичні основи дослідження та визначено сучасну стратегію формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США;

– схарактеризовано шляхи формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США; з'ясовано умови забезпечення ефективності цієї підготовки;

– здійснено порівняльний аналіз шляхів формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні;

– окреслено напрями творчого використання американського досвіду для формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація Р. Г. Зайця є комплексним дослідженням, у якому:

– *уперше* визначено особливості формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США; схарактеризовано шляхи формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США й програми

професійної підготовки в американських університетах; з'ясовано умови забезпечення якості цієї підготовки; здійснено порівняльний аналіз особливостей формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні; узагальнено актуальний для розвитку сучасної системи вітчизняної освіти американський досвід формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти; окреслено напрями творчого використання американського досвіду для вдосконалення процесу формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні;

– *удосконалено* процес формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні з творчим застосуванням американського досвіду, а саме: поглиблення змісту, збільшення варіативності підходів до громадянської освіти студентів університетів України, створення можливості для викладачів ЗВО вибирати форми й способи формування громадянської свідомості студентів під час навчання в університетах; коригування програм професійної підготовки студентів українських ЗВО згідно із сучасними підходами до формування громадянської свідомості студентів, процесом цифровізації, професійними інтересами студентів; створення ефективних умов для здобуття майбутніми випускниками ЗВО навичок саморозвитку громадянської свідомості;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні засади осмислення формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США та України в умовах єдиного світового освітнього простору.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації Р. Г. Зайця та змісту публікацій дисертанта дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів. Дисертантом опрацьовано значний масив наукових джерел (254 найменування, з яких переважна більшість іноземною мовою), на підставі розгляду яких сформульовано власне бачення досліджуваної

проблеми. Заслуговує на високу оцінку той факт, що автором до широкого наукового обігу введено нові документи з проблем формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США, які до цього часу в Україні не публікувалися.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною теоретико-методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Р. Г. Зайця містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Результати та висновки дослідження унаочнили процес формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США, його зміст, організаційні форми, технології; дали змогу осмислити, узагальнити й упровадити в практику сучасної вітчизняної професійної підготовки інноваційні пошуки, техніки й технології формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти.

Заслуговує на високу оцінку той факт, що автор роботи вивчав стан формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США під час роботи в Міжнародному республіканському інституті (IRI). Із 2019 р. і до теперішнього часу в співпраці з американськими фахівцями проводив семінари для студентів українських університетів з проблеми формування громадянської свідомості. У 2020–2023 рр. як представник Міжнародного республіканського інституту (IRI) був організатором та виконавцем моніторингових досліджень з різних аспектів формування громадянської свідомості української молоді.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес в практику роботи Центральноукраїнського державного університету (довідка № 19- Н від 23.04.2024); Управління освіти Кропивницької міської ради

(довідка №1 від 18.03.2023); Міжнародного Республіканського Інституту (довідка № 1 від 23.04.2024).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Прогресивні ідеї американського досвіду формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти можна застосовувати у професійній підготовці студентів закладів вищої освіти в Україні.

Отримані результати є цінними для досліджень з теорії та методики професійної освіти, порівняльної педагогіки та педагогічного прогнозування; в освітньому процесі закладів вищої та середньої освіти для написання підручників, навчальних посібників, розроблення лекційних курсів, під час викладання вибіркового навчального курсу, створення спецкурсів і проведення спецсеминарів у системі професійної освіти, а також у системі післядипломної освіти. Проведене дослідження сприятиме подальшій модернізації системи освіти в Україні, підвищенню ефективності процесу формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертант на достатньому науковому рівні обґрунтував вибір теми, її актуальність, визначив мету, завдання, об'єкт, предмет; аргументував використання обраних методів дослідження.

У вступі автор переконливо обґрунтував актуальність проблеми та науковий апарат дослідження; розкрив наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; надав інформацію щодо впровадження і апробацію результатів дослідження.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні засади формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США» – розкрито теоретико-методологічні засади дослідження формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти; здійснено періодизацію розвитку системи формування громадянської свідомості у

студентів закладів вищої освіти; виявлено тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США.

Заслуговує на увагу зроблений дисертантом акцент на тому, що упровадження формальної та неформальної освіти студентів закладів вищої освіти з формування громадянської свідомості гарантує, що всі аспекти вищої освіти: навчальні програми, методи навчання й ресурси, методи дослідження та спільна робота, структури й процеси керівництва та прийняття рішень, політика та кодекси поведінки, персонал і стосунки студентів, позакласні заходи та зв'язки з громадськими організаціями – віддзеркалюють принципи демократії і прав людини.

У другому розділі – «Організація та зміст освітнього процесу в системі формування громадянської свідомості студентів США» – охарактеризовано систему формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США; проаналізовано особливості організації освітнього процесу в закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів; розкрито процес формування медіакомунікаційної компетентності студентів ЗВО як підґрунтя результативності громадянської освіти

Автором встановлено, що практики формування громадянської свідомості в студентів у закладах вищої освіти США різноманітні. Вони демонструють ознаки емпіричного навчання, не обмеженого аудиторіями: його організують будь-де на кампусі та у взаємодії з партнерами з громади. Цей досвід також віддзеркалює концепцію студентів як партнерів у створенні знань і як повноправних членів, фактично громадян університету, які роблять внесок в університетські спільноти, тобто в багатьох університетах США формування громадянської свідомості є не додатковим елементом освіти, а складником місії університетів.

У третьому розділі – «Порівняльний аналіз формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки та України» – охарактеризовано систему формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України; здійснено порівняння систем формування

громадянської свідомості в закладах вищої освіти України та США; виокремлено перспективні напрями використання системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США в Україні.

Дослідницький інтерес викликають виокремлені автором спільні та відмінні риси систем формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США в Україні. Зокрема, у дослідженні з'ясовано, що в Україні та США практично тотожними є принципи використання онлайн-ресурсів освітніх мереж у професійній підготовці студентів, проте розбіжність виявляється на рівні інформатизації закладів вищої освіти, ІКТ підготовки викладачів ЗВО, рівні медіаграмотності студентів. Упровадження позитивного досвіду формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США є перспективним для розвитку закладів вищої освіти України.

Отже, дисертаційна робота Р. Г. Зайця за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, в якому уперше виявлено особливості формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та окреслено напрями впровадження досвіду цієї країни в професійну підготовку студентів закладів вищої освіти України.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. На нашу думку, відповідно до змісту дисертації (п. 3.1 «Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України»), завдань дослідження (здійснити порівняльний аналіз шляхів формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні; окреслити напрями творчого використання американського досвіду для формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні) його об'єктом є в цілому формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти.

2. На нашу думку, обґрунтована в п.1.2 дисертації періодизація розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США потребує доопрацювання щодо критеріїв виокремлення чотирьох етапів розвитку досліджуваного феномену.

3. У п.3.1 дисертації автором подано характеристику системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України. Проаналізовано нормативну базу щодо утвердження української національної та громадянської ідентичності в цілому та ЗВО зокрема. Однак, аналіз нормативної складової потребує доповнення такими важливими документами, як «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закону України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX), «Про утворення Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Постанова КМУ від 07 квітня 2023 р. № 320), «Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2024).

4. П.3.1 потребує розширення конкретними практиками ЗВО України (програм, проєктів, тощо) щодо формування громадянської свідомості студентської молоді.

5. З-поміж подальших дослідницьких завдань та перспективних напрямів наукової роботи – дослідження теоретичних засад системи формування громадянської свідомості студентів ЗВО в інших країнах в умовах формування єдиного світового освітнього простору; інтеграції в освітній процес університетів США проєктів, які зrealізують міжнародні громадські організації; реалізації перспективних напрямів громадянської освіти під час дистанційного навчання в ЗВО. Тому, результати дослідження мають стати цінним матеріалом для наступних наукових та навчально-методичних видань автора з означеної проблеми.

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінність.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових працях.

Відзначаємо відповідність чинним вимогам публікацій дисертантки, які не тотожні за змістом. Результати дослідження викладено в 10 наукових публікаціях автора, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні (Scopus).

На основі аналізу змісту публікацій Р. Г. Зайця можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації.

Дисертацію викладено українською мовою. Структура дисертації та стиль її подання відповідають вимогам, побудова логічна. Цифровий матеріал структуровано в таблицях та рисунках, що полегшує сприйняття змісту матеріалу, представленого в розділах.

Дотримано принципи академічної доброчесності. У тексті дисертації відсутні текстові запозичення без посилання на джерело.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту.

Зміст дисертаційної роботи відповідає предметній області спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає вимогам Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами), а її автор Заєць Ростислав Геннадійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент –

професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Наталія КОЛЯДА

Ректор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ